

GLOBALIZÁCIÓ-KUTATÁS

MTA PTI Értékműhely

**Hankiss Elemér
Jody Jensen
Miszlivetz Ferenc
Vitányi Iván**

2007-2010

- I. GLOBALIZÁCIÓ GLOBÁLIS MEGKÖZELÍTÉSBN; A HERCEG, A KALMÁR ÉS A POLGÁR VILÁGSZINTEN ÁTRENDZŐDŐ KÖLCSÖNÖS VISZONYA**
- II. REGIONÁLIS SZINT. KÉPES-E AZ EURÓPAI UNIÓ MEGSZELIDÍTENI A GLOBALIZÁCIÓT, VAGY MAGA IS A GLOBALIZÁCIÓ ÁLDOZATA VAGY KISZOLGÁLÓJA LESZ? MILYEN SZEREPET JÁTSZHAT E TEKINTETBEN KELET-KÖZÉP-EURÓPA, AZAZ AZ ÚJONNAN CSATLAKOZOTT ORSZÁGOK RÉGIÓJA?**
- III. A GLOBALIZÁCIÓS ÉRTÉKREND JELENLÉTE ÉS HATÁSA MAGYARORSZÁGON; A GLOBALIZÁCIÓ KÉPE A MAGYAR TÁRSADALOM TUDATÁBAN**
- IV. AZ ÚJMODERNITÁS (A GLOBALIZÁCIÓ) ÉS A MAGYARSÁG**

I. A GLOBÁLIS KORMÁNYZÁS ESÉLYEI EGY SOKTÉNYEZŐS VILÁGBAN (LEHETSÉGES-E KONSZENZUS A HERCEG A POLGÁR ÉS A KALMÁR KÖZÖTT?)

A kutatás tárgya

A globalizációval kapcsolatos viták, és nézeteltérések napjainkra szerteágazóvá és sokszintűvé terebélyesedtek, s az utcai zavargásoktól a parlamenti felszólalásokig, valamint tudományos és gazdasági szimpóziumokig a legváltozatosabb formákban nyilvánulnak meg. Ettől azonban még nem szabad azt hinnünk, hogy közmegegyezés áll fenn a globalizáció definícióját, szerepét vagy etikáját tekintve. A globalizáció egyes meghatározásai között akkorák az eltérések, hogy eltűnődhetünk, vajon egyáltalán ugyanarról a jelenségről beszélnek-e a vitázó felek. A globalizáció-ellenes tiltakozók és az IMF vezetői annyira gyökeresen különböző véleményeket és nézőpontokat képviselnek, mintha nem is ugyanarról a jelenségről szereztek volna tapasztalatokat. A nagybetűs Globalizáció olyan mélyre ható kontextuális változást jelent, amelynek nyomán számos alapfogalmat újra kell definiálnunk, mint pl. a civil társadalom, a társadalmi változás és kormányzás vagy akár a demokrácia. A globalizáció-vita egymással is nehezen összeegyeztethető szövegei közepette most a globális szereplőknek – a globalizációs folyamatokban érintett globális Hercegnek, Kalmárnak, és Polgárnak – is új pozíciókat kell találniuk.¹ Ha azt akarjuk, hogy a globális irányítás konszenzusos alapon folyhasson és annak kihívásaival sikeresen birkózzunk meg, akkor elkerülhetetlen, hogy a globális játékosok a maguk területén a korábbinál jóval átláthatóbban és elszámoltathatóbban folytassák tevékenységüket.

Ebben a helyzetben óriási lehetőségek is rejlenek: új dinamikus stratégiai partnerkapcsolatok számszámra alakulnak ki globális szinten, az emberi jogoktól a nemi szerepeken át a környezetvédelmi problémákig és a multinacionális vállalatok társadalmi szerepvállalásának kérdéséig terjedő számtalan tevékenységi területen. Amit azonban a globális civil társadalom igen sok szereplője elfogadhatatlannak talál, az a mély etikátlanság és felelősség hiánya, amely a súlyosbodó egyenlőtlenségekben nyilvánul meg. Ők számos olyan innovatív stratégiát fedeztek föl, amely szembeállítható ezekkel a negatív tendenciákkal. Ugyanakkor még nem intézményesültek a keretei ennek az új konfliktusnak

A kutatás területe

1. A kutatás első része **a globalizáció Hercegeivel**, pontosabban azokkal a kormányközi szervezetekkel foglalkozik, amelyek szerepet vállalnak a globalizáció irányításában. A globális szintű demokratikus deficit egyik legvilágosabb példája az információkhoz való hozzáférés kérdése; az Európai Unióból vett példák alapján lehetséges volna megfogalmazni új követelményeket és intézkedéseket a transzparencia, az elszámoltathatóság és a részvétel kérdésében a globális intézmények szintjén.

Kutatásaink során elemezni fogjuk az ENSZ és az Európai Bíróság intézkedéseit, a Kyotói Egyezményt, valamint a nemzetközi jog néhány, a gyakorlatba is átültetett elvét. Ezek azok a globális nemzetközi jogi kezdeményezések, amelyek elkezdtek megteremteni az alapokat ahhoz, hogy a világ megóvható legyen a jövő generációk számára.

¹ Ezt a kifejezést Marc Nerfin vezette be a szakirodalomba a "Neither Prince nor Merchant: Citizen – An Introduction to the Third System," c. írásában (*IFDA Dossier No. 56* (Geneva: November-December 1986), pp. 3-29).

2. Kutatásaink második fókuszja a **globális szinten intézményesített 'Kalmárra'** irányul – így többek között a Világbankra, az IMF-re és a WTO-ra. Ki fogunk térni az üzleti és gazdasági élet általános vonatkozásaira – azokra a potenciális szerepekre és lehetőségekre, amelyeket a vegyes gazdaságról szóló elképzelések foglalnak magukban. Elemzéseinkben fel kívánjuk használni a turbokapitalizmus olyan ismert kritikusaik legújabb munkáit, mint Josef Stiglitz, Walden Bello és John Ralson Saul.

A globális gazdasági intézmények funkciója az idők során jelentősen átalakult: a globális stabilitás biztosítása, az eredeti progresszív célok helyett később egyre inkább gazdasági érdekeket kezdtek szolgálni, ma pedig kimondottan a globális pénzügyi intézmények érdekeit jelenítik meg.

Nehezen hihető, hogy az IMF közintézmény, amelyet a világ adófizetőinek pénzéből hoztak létre és finanszíroznak, hiszen nem tartozik elszámolással azoknak, akik eltartják, illetve akiknek a mindennapi életét intézkedéseivel érinti. Csupán a pénzügyminisztereknek, valamint a világ bankjainak és kormányainak tartozik jelentési kötelezettséggel. Ez elvezet ahhoz a kérdéshez: **vajon hová, kihez fordulhat a világ bármely polgára, ha meg szeretné tudni, miben áll valamelyik nemzetközi közintézmény tevékenysége? Hogyan tudja ezeket az intézményeket elszámoltatni a globális nyilvánosság? Az IMF és más globális intézmények működése mögött meghúzódó alapvető probléma lényegileg a kormányzással kapcsolatos: ki dönti el, mit tegyünk, és hogyan?**

A globalizációs folyamat hátulütőire és zavaraira adott reakciókban gyakorta hangot kap az az igény, hogy a civil társadalom nagyobb részt vállalhasson a folyamat irányításában. A kutatás többek között választ keres arra, hogy a ma rendelkezésünkre álló eszközökkel hogyan terelhetjük a globalizáció folyamatát az esélyegyenlőség növelése felé, előnyeit és áldásait miként oszthatjuk el egyenletesebben az egyes országok között, illetve azokon belül. **Mi módon orvosolhatnánk a gazdasági és a politikai szféra közötti kiegyensúlyozatlanságot, amely egyre inkább aláássa a demokratikus elszámoltathatóságot, és hogyan tudjuk ennek révén fokozni a globális intézmények iránti közbizalmat?**

3. A kutatás harmadik fókuszpontjában **a Polgár** áll. A globalizáció valamelyest enyhítette a fejlődő világ elszigeteltségét. Maguk a globalizáció-ellenes tiltakozások is a világ újkeletű összefonódottságának termékei, hiszen ez tette lehetővé, hogy a tiltakozók – elsősorban az internet segítségével – hatékonyan egymásra találjanak, és kifejezésre juttassák véleményüket. Soha nem fért még hozzá ennyi ember ennyi információhoz. Ez minden szinten új társadalmi kapcsolatrendszerek létrejöttét teszi lehetővé, a helyi/országos, a térségi/nemzetközi és a globális szinteken egyaránt. A folyamatban benne rejlik a lehetőség, hogy mostantól kezdve egészen máshogy szervezzük meg társadalmainkat, másként tekintsünk a demokráciára, és újszerű formákban vegyünk részt annak gyakorlatában.

A globalizációval foglalkozó tanulmányok gyakran figyelmen kívül hagyják a globalizáció társadalmi-szociális dimenzióját és hatásainak (mind pozitív, mind pedig negatív) gazdasági, egészségügyi, környezeti és oktatásügyi következményeit. Legutóbbi fázisában pedig a globalizáció-vita a folyamat ellenzői és üdvözlői között folyó ideológiai állóháborúvá kezd dermedni, miközben a hétköznapi ember egyre inkább kiszorul a viták látóteréből, valamint a globális folyamatok és kormányzás erőteréből is.

Egy további ide tartozó kérdés az állampolgárok jogaival, valamint az elszámoltathatóság és átláthatóság problémáival kapcsolatos. Hogyan érhetik el a helyi, országos és térségi közösségek, hogy a magán- és közszerelők nyilvánosan és demokratikusan elszámoltathatók legyenek? A globalizáció számos hibája épp a folyamat mai irányításának elégtelenségeiből fakad. **Fel kell tárnunk, hogyan tudnánk**

legkárosabb következményeit enyhíteni azáltal, hogy az állampolgárokat bevonjuk a folyamat irányításába és ellenőrzésébe, és biztosítjuk, hogy a globalizáció áldásaiból az emberek lehető legszélesebb köre részesüljön, miközben negatív hatásaival szemben a lehető legnagyobb védelmet élvezik.

A kutatás módszertana

Dokumentumgyűjtés és dokumentumelemzés (EU-dokumentumok, újságcikkek, politikai deklarációk, stb.), a szakirodalom feldolgozása.

II. GLOBALIZÁCIÓ ÉS REGIONÁLIS NEMZETEK FELETTI INTEGRÁCIÓ: AZ EURÓPAI UNIÓ LEHETSÉGES VÁLASZAI; KÖZÉP- ÉS KELET-EURÓPA PERSPEKTÍVÁI

1. Globalizáció és regionális nemzetek feletti integráció

A kutatás tárgya

A globalizáció egyik fontos ismérve, hogy a határok elmosódnak és jelentőségük csökken: a pénz, a technológiák, az áruk, az információk és a szervezett bűnözés úgy haladnak át a határokon, mintha azok sohasem léteztek volna. Minden összemosódik, és viszonylagossá válik. Az állapotokról áttevéődik a hangsúly a folyamatokra. Ennek megfelelően felértékelődnek a nemzetek feletti, határokat átszelő kapcsolatok és hálózati együttműködési formák.

Mindez alapvetően megváltoztatja a nemzetállamok helyzetét és cselekvési lehetőségeit; csakúgy, mint a hozzájuk fűződő elvárásokat. A „külső” és „belső” fogalmak összemosódnak; leértékelődnek a pusztán nemzetállami határokon belül értelmezhető kapcsolatrendszerek. Kialakulóban van a globális tudatosság.

A globalizáció számtalan új lehetőséget rejt magában: a nemzeti kultúrák számára új megnyilatkozási és érvényesülési lehetőségeket teremt; bátorítja, serkenti az innovációt, a társadalmi és intézményi megújulást, stb. Az egyének, társadalmak és államok azonban elsősorban veszélyforrást, fenyegetettséget, a kiszámíthatóság megszűnését, megszokott életviláguk, környezetük, munkahelyeik elvesztésének, aláásásának forrását látják benne. Az európai nemzetállamok ezért egy nemzetek feletti szervezetet hoztak létre, amelyre úgy tekintenek, mint értékeik és kultúrájuk szavatolójára.

Az Európai Unió maga is a globalizáció negatív hatásainak kiegyensúlyozójaként, a globális kiszolgáltatottság alternatívájaként tekint önmagára.

Kérdés, képes-e betölteni ezt az új globális szerepet, a 27-ek, vagy 32-ek Európai Uniója? Vagy maga is a globalizáció termékévé, közvetítőjévé, netán áldozatává válik?

A kutatás ezeknek az általános kérdéseknek a megválaszolásához kíván hozzájárulni.

A kutatás területe

- a régiók és a regionális együttműködés új formái, különös tekintettel az EU új, keleti és déli határaitra;
- az EU új szomszédságpolitikájának megvalósíthatósága;
- az új európai közterek kialakulása;
- az új szereplők (régiók, városok, civil és szakmai hálózatok)

A kutatás módszertana

Dokumentumgyűjtés és dokumentumelemzés (EU-dokumentumok, újságcikkek, politikai deklarációk, stb.), a szakirodalom feldolgozása.

2. Közép- és Kelet-Európa új, lehetséges szerepe az európai integrációban

A kutatás tárgya

A kutatásnak ebben a szakaszában azt vizsgáljuk, hogy a keleti bővítéssel EU-tagállamokká lett, illetve EU-tagságra aspiráló kelet-, délkelet, és közép-európai társadalmak képesek-e élni a globalizáció és integráció kínálta lehetőségekkel; illetve milyen akadályokba ütközik ezeknek a lehetőségeknek a kihasználása

- társadalmi
- politikai
- intézményi, stb.

szempontból.

A kutatás első bevezető fázisában Magyarországra koncentrálunk. A következő kérdéseket kívánjuk megválaszolni:

- Mennyire felkészült a magyar társadalom a globalizáció és európai integráció kettős hatásának befogadására?
- Képes-e politikai, gazdasági és kulturális elit, valamint a média értelmezni a sokszor egymással összefonódó, sokszor azonban ellentétes folyamatokat? (Azaz rendelkezünk-e megfelelő szellemi felkészültséggel?)
- Segítik-e intézményeink és társadalmi szokásaink, beidegződöttségeink az átállást egy új röppályára, vagy éppen ellenkezőleg, csak rontják esélyeinket?
- Milyen a konkrét hozzájárulása
 - egyetemeinknek
 - kutatóintézeteinknek
 - szaktárcáinknak
 - a médiának
 - a civil társadalomnak

a hálózat-társadalom és hálózat-kormányzás kialakításához?

A kutatás területe

Empirikus szinten azt vizsgáljuk, hogy **mennyire váltak nyitottá az egymással és a többi tagállammal való együttműködésre**

- az oktatás (elsősorban felsőoktatás)
- kutatás
- média
- civil társadalmi szervezetek
- önkormányzatok
- régiók, stb.

szintjein.

A kutatás módszertana

- Dokumentumgyűjtés és elemzés
- Mélyinterjúk készítése a fenti szereplők (diákok, kutatók, rektorok, önkormányzati képviselők, regionális szakemberek, rektorok, stb.) csoportjaival

III. A GLOBALIZÁCIÓS ÉRTÉKREND JELENLÉTE ÉS HATÁSA MAGYARORSZÁGON; A GLOBALIZÁCIÓ KÉPE A MAGYAR TÁRSADALOM TUDATÁBAN.

1. A globalizációs értékrend jelenléte és hatása Magyarországon

A kutatás tárgya

A vizsgálat(sorozat) arra a kérdésre keres választ, hogy **milyen kívülről érkező hatások érik a magyar társadalmat**, amelyek alakítják

- világképét
- társadalomképét
- a közéletéről alkotott képét
- a politikai gépezetről alkotott képét
- a jogrendről alkotott képét
- a polgári magatartásról alkotott képét
- emberképét
- emberi kapcsolatokról alkotott képét
- jövőképét
- erkölcsi értékrendjét
- életmódját, életstílusát.

A kutatás területe

Az anyagi keretektől függően szűkebb vagy tágabb körben vizsgálni fogjuk a következő „csatornák”, **médiumok hatását** abból a szempontból, hogy hogyan, milyen tényekkel, esetekkel, modellekkel, példákkal, stb. alakítják a magyar társadalom fentiekkel kapcsolatos tudatát és magatartását:

- A három országos televízió hírműsorai
- A 4-5 legnépszerűbb külföldi TV-sorozat és szappanopera
- Főműsoridős televíziós reklámok
- Utcai óriásplakátok
- 4-5 képes magazin külföldi szövege és képanyaga
- Pályaudvarok és metró aluljárók standjainak könyvkínálata

A kutatás módszertana

Az említett műsorok szövegének és képanyagának kvantitatív és kvalitatív tartalomelemzése.

A kutatás várható eredménye

Feltételezésünk szerint a globális hatások döntő mértékben alakítják a magyar társadalom világnézetét, erkölcsi érzékét, magatartását, életformáját. Ezt a hatást kell pontosabban meghatározni ahhoz, hogy az eddiginél **jobban tudjon védekezni a globalizáció negatív hatásai ellen, s jobban fel tudja használni a pozitív hatásokat.**

2. A globalizáció képe a magyar társadalom tudatában

A kutatás tárgya

Nem tudjuk, hogy a **magyar társadalom** különböző rétegeinek, csoportjainak **tudatában milyen kép él a globalizációról**, a globalizáció

- gazdasági
- társadalmi
- politikai
- kulturális-szellemi

jellegéről, tartalmáról, pozitív és negatív hatásairól, veszélyeiről és lehetőségeiről. Ezen a téren akarjuk ismereteinket kiszélesíteni.

A kutatás módszertana

- a) Kiscsoportos beszélgetések
- b) Kérdőíves pilótavizsgálat, a kiscsoportos beszélgetések elemzése alapján, 200 fős mintán
- c) Országos kérdőíves felmérés 1000 fős mintán
- d) Az eredmények megbeszélése, szakértői és lakossági kiscsoportokban.

A kutatás várható eredménye

Az ország jövője jelentős mértékben függ attól, hogy **hogyan tud tájékozódni a globális térben, hogyan tudja megtalálni a helyét, és hogyan tud sikeres szereplővé válni e térben.**

Ehhez szükség van

- a megfelelő intézményrendszer létrehozására s működtetésére (információs rendszer, támogatási rendszer, stratégiák, stb.)
- a magyar társadalom rendszeres felkészítésére, erre az új helyzetre, amihez új tudásra, képességekre, magatartásra, szervezetekre, hálózatokra van szükség.

Ezt a munkát készíti elő a javasolt vizsgálat.

IV. AZ ÚJMODERNITÁS (A GLOBALIZÁCIÓ) ÉS A MAGYARSÁG

A fogalmak értelmezése

A **globalizációról** nem tárgyalhatunk érdemlegesen, ha nem választjuk szét kellőképpen a globalizációs folyamat két szakaszát.

Az **első** a 1970-ig tartott, és a jóléti állam kibontakozásával, majd válságával valamint a hagyományos (19. századi) gyarmati rendszer felszámolásával végződött.

A **második** a társadalmi-gazdasági-kulturális „világállapotnak” azzal a változásával tartozik össze, amelyet **„új, második modernizációnak”**, tudásalapú-információs, vagy hálózati társadalomnak nevez az irodalom. Ez teljesen átalakítja a világot.

A **magyar társadalomnak** az újmodernitáshoz, a globalizációhoz való viszonyáról pedig nem beszélhetünk érdemlegesen, ha nem számolunk a magyar társadalmi fejlődésnek azzal a sajátosságával, és annak következményeivel, amit Bibó István zsákutcás fejlődésnek nevezett. Általánosítva: két fejlődési algoritmusról kell beszélnünk, (a) a fő-útvonalas, centrális, szerves és (b) a zsákutcás, (fél)perifériás, szervesetlen fejlődés modelljéről.

(Mindezt megpróbáltam leírni és jellemezni, az előző Akadémiai kutatásról készült kutatás zárójelentésében, amely 2007-ben jelent meg „A magyar kultúra esélyei” címen.)

A kutatás tárgya

Alapvető kérdés, hogy a világ gazdasági-kulturális- társadalmi-politikai életének, fejlődési tendenciáinak, és állapotának az elmúlt évtizedekben bekövetkezett mindenre kiható változásait összefoglalóan értelmezzük.

1. Először is vizsgálunk kell, hogy melyek azok az **újmodernitásban megjelenő új viszonyok**, amelyek a jelent megkülönböztetik nemcsak a múlttól, hanem a közelmúlttól is, és amelyek mind a társadalom átalakulását, mind a globalizáció folyamatát meghatározzák.

Ezen belül külön figyelmet kell fordítanunk a **társas-közösségi kapcsolatok rendjére és rendszerére**. Az újmodernitás-hálózatiság irodalma azt mondja, hogy az utóbbi évtizedekben meggyengült a hagyományos közösségek összetartó ereje, nagyfokú individualizáció ment végbe. Az első modernizáció még életben hagyta a feudális eredetű társas kapcsolatok rendjét (például a férfi-központú hierarchikus családok, az új éppen ezt rombolja szét.

2. Vizsgálunk kell **a magyar viszonyok alakulását**.

a) Egyrészt azokat a jelenségeket, amelyek a **zsákutcás fejlődés következményeként** keletkeztek és mindeddig fennmaradtak.

Ezen belül át kell tekintenünk, és újra kell értelmeznünk azokat a **„magyarságtudományi”** vizsgálatokat, (mint például a Székfü Gyula szerkesztette „Mi a magyar?” című tanulmánykötet), amelyek a magyar fejlődés sajátosságaira akartak feleletet adni. És természetesen ugyanennek a kérdésnek újabb irodalmár.

b) Külön ki kell térnünk a feudalizmus szerepére. Mondtuk, hogy az újmodernitás említett irodalma szerint az „első modernitásban”, vagyis a fejlődés fő útvonalán a győztes polgári erők hallgatólagos alkut kötöttek a feudális társadalomszerveződéssel. Minálunk azonban minden a **feudális erők maradtak fölül**: ők kötöttek alkut a polgári viszonyokkal. Ez a „zsákutca” lényege. Ezért vizsgálni kívánjuk a feudalizmus továbbélő jelenségeit és mechanizmusait a mai magyar társadalomban.

3. Harmadszor. Ki kell térnünk a **társas-közösségi viszonyok alakulására**. Folytatnunk kell azokat a már megkezdett elméleti és empirikus felméréseket, szélesebb körben, ha lehet országos mintán. Hogyan alakulnak a társas-közösségi viszonyok a jelen Magyarországon?
4. Negyedszer. Vizsgálni kell a magyar fejlődésnek azokat a sajátosságait és lehetőségeit, amelyek a **túlmutatnak a zsákutcás fejlődésen**, és az új globalizációban kölcsönösen támaszt találhatnak. (Például a 20. század nagy teljesítményeinek e vonatkozásrendszerben való elemzésével, Bartók Bélától Neumann Jánosig, Ady Endrétől Gábor Dénesig.)

A kutatás módszertana

A felsorolt témák közül egy igényel empirikus szociológiai vizsgálatot: a harmadik (a társas-közösségi viszonyok alakulása).

A többiekénél az ankét módszerét kívánjuk követni. Minden rész-témában (Mi az új a jelenlegi társadalom állapotában - Mik a zsákutcás fejlődés következményei - A magyarságtudomány tanulságai - A feudalizmus mai maradványai - A zsákutcából való kilépés) szakembereket kérünk fel, hogy dolgozzák ki válaszukat. Történészeket, közgazdászokat, szociológusokat, pszichológusokat, politológusokat, irodalomárokat, művészeti szakembereket. Ők megírják dolgozatukat, először ankéton vitatják meg, majd nyilvános konferenciát rendezünk belőle. Utána következik témánkét a tanulságok összefoglalása.

A kutatás várható eredménye

Ezek a kérdések mindig is ott voltak és ott vannak a magyar társadalomnak – ha nem is a tudatában – de az altudatában mindenesetre. Nagyon fontos, hogy **társadalmunk végre elvégezze az ön-analízist és a maga egészében és szembenézzen ezekkel a kérdésekkel**. Ehhez adhat a kutatás segítséget.